

11. *Kamerschen D.R. Economia / Kamerschen D. R., McKenzie R. B., Nardinelli C.* — Gdansk : NSZZ «Solidarnosc», 1991.
12. *Pryor F. A Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems / Pryor F.* — Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, 1985.
13. *Єщенко П. С.* Сучасна економіка: навчальний посібник / Єщенко П. С., Палкін Ю. І. — К.: Вища школа, 2005. — 325 с.
14. *Любимцева С.В.* Трансформация экономических систем / Любимцева С.В. — М.: Экономист, 2004. — 433 с.
15. *Экономическая теория (политэкономия): [учебник] / [Под ред. В. И. Видяпина, Г. П. Журавлевой].* — М.: ИНФРА-М, 1997. — 556 с.
16. *Політична економія : [навчальний посібник] / [За ред. В.Г.Бодрова, В.О.Рибалкіна].* — К. : Академвидав, 2007. — 672 с.
17. *Башнянин Г.І.* Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації / Башнянин Г. І., Копич І. М., Шевчик Б. М. — Л.: Коопосвіта, 1999. — 220 с.
18. *Роузфілд С.* Порівнюємо економічні системи. Культура, багатство і влада в XXI столітті / Роузфілд С. — К.: К.І.С., 2005. — 370 с.
19. *Современный экономический словарь [Электронный ресурс] / Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е.* — Режим доступа : <http://vocable.ru/dictionary/88/word/ekonomicheskaja-sistema>
20. *Кульчицький Б. В.* Сучасні економічні системи: навч. пос. / Кульчицький Б. В. — Львів : Афіша, 2006. — 279 с.
21. *Экономика: [учебник, 3-е изд., перераб. и доп.] / [Под ред. д. э. н. проф. А.С. Булатова].* — М. : Экономистъ, 2003. — 896 с.
22. *Тарасевич В. М.* Економічна синергетика: концептуальні аспекти / Тарасевич В.М. // Економіка і прогнозування. — 2002. — № 4. — С. 57 — 67.
23. *Мельник Л. Г.* Фундаментальные основы развития / Мельник Л. Г. — Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. — 288 с.

Статтю подано до редакції 22.05.13 р.

УДК 331.101.2

Т. М. Пестова, аспірантка кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ І ХАРАКТЕРУ ПРАЦІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОГО СПОСОБУ ВИРОБНИЦТВА

АНОТАЦІЯУ статті розглянуто підходи до визначення поняття «праця», охарактеризовано дві сторони трудового процесу — зміст і характер. Розкрито причинно-наслідковий зв'язок між роз-

витком продуктивних сил суспільства, зміною технологічних способів виробництва з одного боку, та складовими змісту і характеру праці — з іншого.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Праця, зміст і характер праці, технологічний спосіб виробництва, продуктивні сили, науково-технічний прогрес.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются подходы к определению понятия «труд», охарактеризованы две стороны трудового процесса — содержание и характер труда. Раскрывается причинно-следственная связь между развитием производительных сил общества, изменением технологических способов производства с одной стороны, и составляющими элементами содержания и характера труда — с другой.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Труд, содержание и характер труда, технологический способ производства, производительные силы, научно-технический прогресс.

ANNOTATION. The approaches to identifying the «labor» term are examined. Two aspects of the labor process are described — labor character and content. The causative-consecutive relation among productive forces development on the one hand, and labor character and content changes — on another hand.

KEY WORDS: labor, labor character and content, productive forces, scientific-and-technological progress.

Постановка проблеми. Науково-технічні перетворення, що становлять основу розвитку суспільних відносин, визначають прогрес усіх розвинутих країн світу та якісні зміни обох систем — як продуктивних сил, так і економічних відносин. В умовах сучасних високо розвинутих у технологічному та господарському розумінні соціальних осередків відбуваються значні зрушення, що хоч і можуть здатися поверховими, насправді визначають важливі структурні елементи нового суспільства.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам трудової діяльності, дослідженню змісту і характеру праці приділяють увагу вітчизняні й зарубіжні вчені: К. Маркс, А. Маршалл, В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Ю. Хабермас, Ч. Хенді, А. А. Чухно, В. Я. Єльмеев, В. Л. Іноземцев, Ю. К. Зайцев А. М. Колот, А. В. Коровський та інші.

Постановка завдання. Проаналізувати взаємозв'язок між розвитком науки та техніки, зміною технологічного способу виробництва і місцем людини у виробничому процесі, розкрити

взаємовплив між речовою і особистісною складовими продуктивних сил виробництва.

Виклад основного матеріалу. Одним з ключових в економічній теорії є поняття праці. В процесі трудової діяльності людина вступає у відносини з приводу виробництва, розподілу та споживання благ матеріального та нематеріального характеру. Ці відносини характеризують економічну сторону трудової діяльності. Взаємовідносини найманих працівників між собою, з безпосередніми керівниками або з роботодавцем характеризують соціальний бік процесу праці. Таким чином, це діяльність людини, що впливає на всі сфери її життя і життя суспільства взагалі. Це явище має грандіозний вплив на всі економічні процеси в суспільстві.

Таблиця 1

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАЦЯ»

Автор	Підхід
І. Бентам	Прагнення до праці не існує саме по собі, це псевдонім прагнення до багатства, сама ж праця може викликати лише огиду
В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо	Здатність до праці розглядали як специфічний товар. Праця — це будь-яка виробнича діяльність людини
К. Маркс	Праця — процес, що відбувається між людиною і природою, процес, в якому людина своєю власною діяльністю опосередковує, регулює та контролює обмін речовин між собою і природою
А. Маршалл	Праця (labour) — це будь-яке розумове або фізичне зусилля, цілком або частково спрямоване на отримання якихось інших благ, окрім задоволення від самого процесу праці
Ю. Хабермас, Ч. Хенді	Праця (work) — будь-яка раціональна цілеспрямована активність, найрізноманітніша людська діяльність
Класична політична економія	Праця — один з головних факторів виробництва і визначається як сукупність усіх розумових і фізичних здібностей людини, які використовуються в процесі виробництва. Праця — вид економічних ресурсів і визначається як сукупність можливостей людини або групи людей у процесі продукування благ

Закінчення табл. 1

Автор	Підхід
Політекономи XIX ст	Праця — доцільна діяльність людини, спрямована на збереження, видозміну, пристосування середовища перебування для задоволення своїх потреб, на виробництво товарів і послуг
Природничо-науковий контекст	Споживання механічної і психічної роботи, що нагромаджена в організмі, яка має результатом збільшення кількості перетворювальної енергії на земній поверхні

Складено автором на основі джерел [4, 5]

Професор А. М. Колот пропонує таке визначення поняття: праця — свідома, цілеспрямована створювальна діяльність; докладання людиною розумових і фізичних зусиль для одержання корисного результату в задоволенні своїх матеріальних і духовних потреб; процес перетворення ресурсів природи на цінності і блага, котрий здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонук; це вияв людської особистості [5. с. 68—69].

Головними категоріями, які описують сутність трудового процесу, є зміст і характер праці. У науковій літературі зміст праці розглядається як узагальнена характеристика процесу праці, що враховує різноманітність праці, види трудових операцій, розподіл виробничої діяльності за галузями, фізичне та інтелектуальне напруження працівника в процесі праці, рівень його самостійності в регулюванні послідовності трудових операцій, можливість і міру новизни в рішеннях, що приймаються під час виробничого процесу тощо.

Згадуючи про принципові відмінності між змістом праці та її характером, слід зазначити, що перший описує безпосередню взаємодію людини і знарядь праці, яким чином вони поєднуються, які навички і здібності вимагаються від працівника, які зусилля він прикладає в процесі праці (фізичні, розумові), які органи людини отримують найбільше навантаження, які знаряддя праці використовуються. Саме в цьому аспекті і відбувається вплив науково-технічного прогресу (який покликаний змінювати технологічні способи виробництва). Що стосується характеру праці, то ця категорія описує відношення працівника до засобів праці, до

результатів своєї діяльності, взаємовідношення працівників в процесі трудової діяльності тощо. Тобто орієнтована переважно на соціальну сторону процесу праці [3, с. 56].

Професор А. М. Колот характеризує зміст праці як категорію, що виражає розподіл, обсяг і структуру конкретних трудових функцій, розкриває взаємодії людини з природою, засобами та предметами праці. В той час як характер праці визначає форми та методи залучення членів суспільства до праці, ставлення працівника до праці, відносини власності на засоби виробництва, взаємозв'язок між працею окремого працівника та сукупною працею на рівні організації суспільства, специфіку праці у певний період, зумовлену організаційно-економічними та соціальними особливостями розвитку. Характер праці виражає ті особливості, що притаманні суспільній праці в кожній суспільно-економічній формації та обумовлені типом економічних відносин [5, с. 68—69].

Важливою передумовою становлення нового типу працівника став науково-технічний прогрес і зміна технологічного способу виробництва. Головні проявлення змін були розглянуті ще К. Марксом. Досліджуючи тенденції розвитку знарядь праці, він передбачив автоматизацію виробництва і вказав на ті наслідки, що можуть виникнути під впливом автоматизації у відносинах між людиною та знаряддями праці. Ці наслідки в сучасних умовах проявляються з особливою силою. Створення та впровадження у виробництво автоматизованих засобів і знарядь праці, автоматизація технологічних процесів роблять зміст і характер праці все більш складними.

Тому розгляд та аналіз еволюціонування технологічного способу виробництва, місце людини відносно виробничого процесу набуває особливого значення в контексті зміни змісту та характеру праці. Логіка розвитку технологічного способу виробництва розкривається шляхом аналізу вдосконалення техніки як матеріальної основи продуктивних сил усього суспільного виробництва. Етапи розвитку техніки визначали технологічні способи виробництва, тобто способи техніко-економічного поєднання особистісних і речових засобів праці, а також процес діалектичної взаємодії продуктивних сил і техніко-економічних відносин у межах певного історично визначеного суспільного та економічного способів виробництва [9, с. 25].

На нижчому етапі розвитку засобів праці більшість технологічних функцій (виготовлення і застосування простого знаряддя) виконувала сама людина, рух знаряддя праці визначався рухом людини. Технологічний спосіб виробництва базувався на ручній праці. Він існував з моменту виготовлення людиною найпростіших засобів праці (з кам'яного віку).

Ця закономірність (визначення руху засобів праці діями людини) була характерна і для мануфактурної стадії розвитку капіталізму в промисловості, хоча на цій стадії відбувся поділ праці між десятками робітників, спеціалізація інструментів (поява часткових знарядь праці) та часткового працівника (володіє лише однією спеціальністю).

На цьому етапі, за К. Марксом, можна виділити три суспільно-економічні формації: первісний, рабовласницький і феодальний типи суспільства.

В умовах первіснообщинного ладу праця людини являла собою переважно інстинктивну діяльність. Р. Хейлбронер виходить з положення, що у первісному суспільстві відсутня праця, первісна людина не займалася працею у нинішньому розумінні, тому що зусилля, спрямовані на фізичне виживання общини, ніяк або організаційно, або за своєю значимістю не відрізнялися від інших видів діяльності, таких як виховання дітей, участь у прийнятті общинних рішень, забезпечення культурної наступності тощо [11, с. 263].

На наступному етапі відбувається виникнення та розвиток економічної людини як такої. Праця стає свідомою, доцільною діяльністю спрямованою на задоволення власних матеріальних потреб. Поява та розвиток товарного виробництва, обміну, приватної власності ознаменували перехід до економічної епохи, яка включає в себе рабовласницький, феодальний і капіталістичний способи виробництва.

Рабовласницький лад базувався на власності рабовласників на речові умови виробництва (землю, знаряддя і предмети праці) та на створюваний ним продукт. Раб не мав жодного стимулу до праці, був не зацікавлений у результатах праці, а тим більше у підвищенні її продуктивності. Раб вважався тим знаряддям праці, що вмів розмовляти [11 с. 265].

Окрім праці рабів існувало виробництво вільних селян і ремісників, спрямоване на задоволення ринкових потреб. Їх праця також вважалася важкою, та саме ця категорія тодішнього суспільства реалізувала принципи економічної людини.

При рабовласницькому виробництві з його консервативною технікою, що не відійшла далеко від застосування ручних знарядь, продуктивність праці визначалася головним чином максимальним використанням живої фізичної праці і робочої сили тварин. У мануфактурному виробництві вихідною точкою зміни форми виробництва і головною умовою створення нової виробничої сили є розподіл праці, заснований на прикріпленні часткового працівника до виконання певної функції виробничого процесу. Тут підйом продуктивності праці відбувався за рахунок зміни способу застосування робочої сили. Новий спосіб застосування робочої сили викликав підвищення майстерності окремого працівника. Техніка виробництва суттєвих змін не зазнала. Вона носила ремісничий характер [2, с. 71].

Близьким до рабовласницького вважається феодальний устрій, для якого характерне володіння окремим прошарком населення (феодалами) земельними ділянками, що й обумовило появу відносною особливої залежності селян. Праця за умов феодального устрою мало чим відрізнялася від рабської праці: так само існував позаекономічний примус, безпосередній працівник не зацікавлений у результатах власної праці, яка характеризувалася значною важкістю, потребувала переважно фізичної сили працівника, була репродуктивною. За таких умов виробництво було неефективним.

Розвиток товарно-грошових відносин, розширення виробництва вимагало нових підходів до організації виробничого процесу та збільшення продуктивності праці. Перехідним етапом стала поява ремісничих машин, які приводила в дію людина.

Перший етап становлення машинного виробництва разом з переходом від ремісничого інструменту до три ланкової системи машин став однією з передумов сучасної науково-технічної революції. Дане машинне виробництво використовувало переважно природні предмети праці — природну сировину й матеріали, що постачали добувна промисловість і сільське господарство.

Найважливішою закономірністю даного технологічного способу виробництва є детермінація рухів людини у процесі праці рухом машин, перехід до машин важливих функцій мануфактурного працівника (управління окремими інструментами, значною мірою виготовлення самих знарядь праці), перетворення часткового робітника на придаток машини.

Технологічне підкорення праці власником засобів виробництва виникає і розвивається в умовах простої капіталістичної кооперації гетерогенного типу (коли під владою капіталіста в одній майстерні об'єднувалось кілька ремісників однієї і тієї самої спеціальності і кожен виконував безперервно одну операцію). Соціально-економічне панування капіталу над працею (відсутність засобів виробництва і засобів існування змушує робітників продавати свою робочу силу) доповнюється технологічним підкоренням, технологічним примусом.

Другий етап розвитку машинного виробництва, розпочався з кінця XIX ст. характеризувався повсюдним переходом від парової до електричної енергії, зростанням механізації виробництва й докорінними змінами машинного комплексу, розвитком машин-агрегатів, що використовувалися в галузях з безперервними технологічними процесами, суттєвими зрушеннями в галузевій структурі та професійному складі робітників.

Багаторазове збільшення одиничної потужності й продуктивності основних видів енергетичного і технологічного обладнання та створення і впровадження машин-автоматів ознаменували перехід до третього етапу машинного виробництва — автоматизації. Створювалися матеріальні передумови, і разом з тим виникала технічна потреба централізації виробництва та, відповідно, зосередження й централізації капіталу.

Взаємовідносини між людиною і знаряддями праці зазнали суттєвих змін — замість рушійних сил працівника стала використовуватися у величезних масштабах природна енергія, функції безпосереднього впливу на предмет праці стали передаватися робочій машині [2, с. 71].

Замість того, щоб бути включеною у безпосередній виробничий процес в якості живої ланки, виходить з технологічного процесу і у вказаному сенсі перестає бути його агентом. Але інші технологічні процеси залишаються за людиною: а) виконавська (технологічна) функція з обслуговування машин (пуск, налагодження, ремонт автоматів); б) розумова діяльність з контролю і регулювання виробничих процесів і з їх вдосконалення.

Функція управління і контролю порівняно з зі звичайним виробництвом значно змінюється і ускладнюється: перед людиною виникає завдання одночасного управління все більшою і більшою кількістю об'єктів; збільшується швидкість реакції людей, підвищуються вимоги не тільки до розумової, а й до сенсорної

діяльності працівника; від людини відділяється об'єкт управління, замість його безпосереднього сприймання людина має користуватись опосередкованими засобами, які мають передавати інформацію, яку він має декодувати.

Розумові функції праці виражаються в двох основних моментах: у чуттєво-розумовій діяльності по контролю, управлінню і спостереженню за виробничими процесами і заняттях по конструюванню машин, розвитку науки та техніки. Перший момент переважно пов'язаний з виконанням звичайних розумових операцій, що передбачають наявність виробничого досвіду, вмінь і технічних знань, другий — складає творчий, розумово-логічний бік праці. Іншою функцією розумової праці починає виступати програмування і складання режимів технологічного процесу, що викликає потребу в глибоких економічних, технічних, математичних знаннях [2, с. 69].

Що стосується застосування рушійних сил людини в якості джерела енергії, то в порівнянні з використанням природних енергетичних сил, вона відіграє незначну роль — техніка вивільняє людину від ролі живого двигуна знарядь праці.

Отже, з переходом на індустріальний етап розвитку та вдосконаленням засобів праці, переходом на машинне виробництво, людина перестала бути джерелом фізичної енергії, її фізичне навантаження значно скорочується, зводиться до виконання неважких рухів, дій і переходить у сферу розумової праці, але переважно рутинної, одноманітної, нескладної. Людина стає додатком до машини, елементом конвеєрного виробництва. Розвитку інтелектуальних здібностей не приділяється достатньої уваги. Мотивація людини — переважно економічна.

Автоматизація підвищує роль наукової творчості. Машини, що заміщують або полегшують певні види розумової діяльності, дають можливість збільшити масштаби інноваційної та наукової діяльності, спрямовувати зусилля людини головним чином на творетичні пошуки.

У другій половині ХХ ст. розгорнулась науково-технічна революція, яка зумовила глибокі зрушення у засобах праці, технології та організації виробництва. Вона визначила перехід людства до нового технологічного способу виробництва, коли знання, наука та інформація стають основними джерелами економічного зростання і відкривають можливості небаченого зростання ефективності економіки. Це ознаменувало перехід до четвертого ета-

пу, коли суспільство вступило в нову, постіндустріальну, еру [11, с. 256].

Характерними рисами даного технологічного способу виробництва є: збільшення ролі інформаційної, знаннєвої складової, використання інформаційних технологій, «інтелектуальних комп'ютерів», автоматизація та роботизація всіх сфер і галузей економіки та управління, створення єдиної найновішої інтегрованої системи зв'язку.

Поява автоматичних керуючих пристроїв, які долають обмеженість психофізичних можливостей людини як суб'єкта, що управляє і суттєво змінює роль людини у процесі виробництва. Людина звільняється не лише від ручної праці, а й від рутинних виконавчих функцій та функцій простої розумової праці. За допомогою техніки контролюються механізми, якість продукції, регулювання і наладки, проектування і програмування, здійснюється безпосередній вплив на предмети праці найновішої технології, відбувається виробництво автоматизованої системи машин самими машинами під контролем людини (так звані «безлюдні виробництва») та інші функції. Лише за цих умов об'єктивною необхідністю стає розвиток усіх сутнісних сил людини. Так, у розвинутих країнах матеріальне виробництво й обіг обумовлюється забезпеченістю електронною автоматизацією, науково-технічною творчістю, різко зростаючою роллю інформації, унаслідок чого виникає новий тип суспільства — інформаційний, елементом якого є інформаційна економіка.

Новий технологічний спосіб виробництва сприяє трансформації суспільного устрою, унаслідок чого змінюються головні його складові — від матеріальної до інформаційної. Таке перетворення притаманне і виробництву, розподілу, обміну та споживанню. Навіть більше, — мову можна вести не тільки про технологічну трансформацію, але й про духовно-творчу та неекономічну [6, с. 52].

Постіндустріальна економіка висуває нові вимоги до працівника — виникає необхідність отримання відповідного рівня освіти, використання творчого підходу в процесі трудової діяльності, зростають в ціні так звані «живі знання», тобто навички, вміння, невіддільні від самої людини.

Необхідність у зменшенні витрат виробництва, підвищенні якості продукції, вдосконаленні технологій виробництва — ось головні цілі, які переслідує НТР. Виклики, що висуваються зростаючою роллю конкуренції у сфері виробництва, штовхають кожного з виробників на пошуки стійких конкурентних переваг. На етапі

розквіту капіталістичних відносин джерелом конкурентних переваг була оптимізація співвідношення ціни та якості. Якщо проаналізувати сучасний стан справ, то стає очевидним, що більшість товарів на ринках є майже однаково якісними, одноманітними і однаково доступними середньостатистичному споживачу. Часто потрібен мікроскоп, щоб знайти певну відмінність. Виробники чи то Audi, Toyota, Ford або Renault, чудово розуміють, хто якою технологією володіє, саме тому диференціація у промисловості має прийти не з виробництва, а з інших сфер діяльності [8, с. 56].

Це означає, що конкурентоспроможність товарам може надати саме інформаційна складова, продиктована символічна цінність, апеляція до емоцій, почуттів, бажань споживача. Естетичні, культурні символи, продиктований стиль життя. Тому ідеї, носіями яких є працівники інтелектуальної сфери, стають найважливішим джерелом отримання монопольного становища хоча б на короткий термін. У сучасній гонитві за лідерством на певній ринковій ніші власне нестандартні рішення і відіграють ключову роль. Необхідність у типовому працівникові фізичної праці практично повністю поступається місцем потребою в творчих, нестандартних, інтелектуальних працівниках.

Коротко взаємозалежність між технологічним способом виробництва та характером трудових функцій працівника відображено в табл. 2.

Таблиця 2

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПРАЦІ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ
ДО НОВОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО СПОСОБУ ВИРОБНИЦТВА**

Технологічний спосіб виробництва	I	II	III
Зміст праці			
трудові функції	виконавські	виконавські, логічні, контрольно-ресстраційні	логічні, регульовальні
трудові зусилля	репродуктивні, фізичні, виконавчі, простірегламентовані	проста розумова, репродуктивна, виконавча, регламентована	Творчі, розумові, організаційні, складні, самоорганізація
засоби праці	ручні знаряддя праці	машинне виробництво	автоматизоване виробництво

Складено автором

Характерною особливістю сучасного глобального капіталізму є поєднання складної системи всіх основних «пластів» взаємодії найманої праці і капіталу, що характерні для історичної еволюції способів виробництва, знятих у його сучасному просторовому бутті [1 с. 6]. Іншими словами, особливості капіталістичного устрою різняться за регіонами світу та одночасно являють собою живу історію капіталізму, адже в найвідсталіших доіндустріальних країнах досі зберігається напівкріпосні форми та «класична» експлуатація на промислових підприємствах на противагу специфічним формам взаємодії капіталу і праці програмістів, вчителів та інших представників інтелектуальної еліти. Тобто, яскравим прикладом і демонстрацією основних ступенів розвитку людського суспільства є сучасні країни, що характеризуються різним рівнем економічного розвитку.

Висновки. Отже зміст і характер праці є різними сторонами одного соціально-економічного явища — трудової діяльності людини. З удосконаленням засобів праці, появою нових технологій виробництва та відповідною зміною технологічних способів виробництва змінюється місце та роль людини у виробничому процесі. Потреба у фізичній праці на первинному етапі розвитку економічних відносин, що пояснюється переважанням простого матеріального виробництва, згодом поступається місцем складній розумовій праці з елементами творчості та креативності.

Література

1. *Бузгалін А. В.* Глобальный капитал [Текст] / А. В. Бузгалін, А. И. Колганов. — М.: УРСС, 2004. — 512 с.
2. *Ельмеев В. Я.* Социальная экономия труда: общин основы политической экономии [Текст] / В. Я. Ельмеев. — СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. — 576 с.
3. *Зайцев Ю. К.* Сучасна парадигма методології досліджень постіндустріального суспільства [Текст] / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук // Вчені записки. — 2009. — № 11. — 337 с.
4. *Иноземцев В. Л.* Современное постиндустриальное общество [Текст] / В. Л. Иноземцев. — М.: Логос, 2000. — 304 с.
5. *Колот А. М.* Економіка праці та соціально-трудоі відносини: підручник [Текст] / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. — К.: КНЕУ, 2009. — 711 с.

6. *Коровський А. В.* Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування [Текст] / А. В. Коровський. — К.: КНЕУ, 2004. — 184 с.

7. *Мочерний С.В.* Політична економія: навч. посібник [Текст] / С. В. Мочерний. — К.: Знання-Прес, 2002. — 687 с.

8. *Нордстрем К. А.* Бизнес в стиле фанк. Капитал пляшет под руку таланта. пер. с англ. [Текст] / К. А. Нордстрем, Й. Риддерстралле. — СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2001. — 364 с.

9. *Беляев О. О.* Соціально-економічні проблеми НТР: Навч. посібник [Текст] / О. О. Беляев, М. І. Діба, В. І. Кириленко та ін.; За заг. ред. О. О. Беляєва, Л. П. Бортнікової. — К.: КНЕУ, 2004. — 198 с.

10. *Чухно А. А.* Поєднання індустріального ринкового та інформаційного постіндустріального типів розвитку: теорія і практика [Текст] / А. А. Чухно // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. — Спец. вип. Методологічні проблеми сучасної політичної економії. — К.: КНЕУ, 2011. — С. 40—53.

11. *Чухно А. А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України [Текст] / А. А. Чухно. — К.: Логос, 2003. — 631 с.

Статтю подано до редакції 25.05.13 р.

УДК 338.22.01:330.87(043.3)

*Дацкевич Н. О., аспірантка кафедри
політекономії факультетів управління і
управління персоналом та маркетингу,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ДЕРЖАВА У РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ВИМУШЕНИЙ ЗАХІД ЧИ ДАНИНА ЧАСУ?

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена проблемі визначення ролі держави у процесі формування соціально відповідального підприємництва.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціальна відповідальність підприємництва, державне регулювання, партнерство держави та бізнесу.